

ANAYASA ÇALIŞMALARI PERSPEKTİFİNDEN SİYÂSÎ PARTİLER VE SEÇİM SİSTEMİ

Ali Şafak¹

ÖZET

'Siyâsî Parti'ler, sivil toplum kuruluşlarının (STK) en yaygın bilinenlerinden birisidir. Demokratik yönetimlerde iktidara giden yol bunlardan geçer. Siyâsî parti deneyim ve uygulanması bizde, 1870'li yıllardan bugüne gelmiştir. Parlamenter sistemle, yaklaşık 140 yıllık sürede hem demokrasinin parçası siyâsî partiler, rejimi kurtarmakta yetersiz kalmış hem de on yılda bir askerî müdahaleler, demokrasimizi kesmiştir. Şu anda çok partili dönemde bile askerî yönetimlerin Anayasası ve siyâseti düzenleyen yasaları, hâlâ uygulanmaktadır. Buna bir son vermek, ezberleri bozmak zorunlu olmuştur. Öyle olunca 'Parlamenter Demokrasi'mizi bir de 'Başkanlık Sistemi Demokrasi'sine çevirsek ne mahzuru vardır? Kaliteli demokrasi hatırına, seçim sistemimizi köklü değişikliğe tabi tutmak, 'dar bölge seçim sistemi'ni benimsemek, 'yedek milletvekilliği' kurumunu kabulle siyâsî iktidarın elini rahatlatmak kaçınılmazdır.

Genel seçimler zamanında seçime katılan partiler noktasından 'teklikte çokluk' ilkesinden hareketle, birleşik cepheler oluşmasına, imkân sağlanmalıdır. 'Türkiye milletvekilliği' kurumunu kabullenmek ve 'iki aşamalı seçim sistemi'ni uygulamak daha yerinde olacaktır. Bunlar *katılımcı demokrasi* ve *temsilde adâlet* ilkeleri için önemlidir. Şayet bu önlemler alınmaz ve uygulanmaya konulmazsa, daha çok parti kurulur, kapanır ya da kapatılır. Zira bu ülke insanı için artık tuttuğu siyâsî parti, Katolik nikâhlısı olmaktan çıkmıştır. Halkın sezgisi, kendisini yenilemesi, kendilerini yenilemeyen lider kadrolarını çöktürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyâsî Parti, Dar Bölge Seçim Sistemi, Teklikte Çokluk, Yedek Milletvekilliği, Türkiye Milletvekilliği.

¹ Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi, (e-posta: alisa-fak@hotmail.com)

POLITICAL PARTIES AND GENERAL ELECTION SYSTEM FROM THE VIEWPOINT OF CONSTITUTIONAL STUDIES

Ali Şafak

ABSTRACT

'The political parties, are one of the most commonly known non-governmental organizations (NGO). The way to power goes through them in democratic governance. The practice and the experience of the political parties backed to 1870s in our political history. For nearly 140 years with parliamentary system, political parties, as being one of the main parts of the democracy, have been insufficient to defend and save the democracy and military interventions, happened in almost every ten years, have interrupted our democracy. Today, even in multi-party system, The Constitution and the laws governing the political system, enacted by the military rule, are still in force.

To put an end to this practice and to break the routine has become unavoidable. Therefore, why not we change our "Parliamentary Democracy" to "Presidential Democracy". For the sake of high quality democracy, it is inevitable to give help to the political power by changing our electoral system radically, by adopting the "district electoral system", and by accepting the "spare membership of parliament".

During the general elections the parties standing for elections could form united fronts, with the principle of "multiplicity in unity". Accepting "Turkey deputyship " and practicing "two-tier selection system" would be more appropriate. These are important for the principles of participatory democracy and fair representation. If such measures are not taken and put into practice, more and more political parties are established, closed or banned from politics. People of this country are no longer connected to the political parties with the Catholic marriage. The people have already exceeded the political leaders in terms of intuition and self-renewal. That is where the culture of blind allegiance is.

Keywords: Political Party, District Electoral System, Multiplicity in Unity, Spare Membership of Parliament, Turkey deputyship

1. 'SİYÂSÎ PARTİ' KAVRAMI

Siyâsî parti, belli bir dönem veya daha fazla dönem için siyâsî iktidarı elde etmeyi ve iktidar olmaktan aldığı gücü kullanmayı amaçlayan, bunu gerçekleştirebilmek için de iç içe olduğu halkın tamamının ya da çoğunluğunun desteğini seçim yolu ile sağlamaya çalışan, ülke genelinde teşkilâtlanmış sürekli bir siyâsî-sivil toplum kurumudur.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan siyâsî partilerin Türk siyâsî hayatındaki yeri ve önemi herkesçe bilinir. Cumhuriyet döneminde çok partili demokratik hayatın başladığı 1945'den bu yana bizde 180'den fazla siyâsî parti kurulmuştur. 12 Eylül 1980 askerî darbesiyle siyâsî hayat kısa bir süre kesintiye uğramış, askıya alınmıştır. O zamanlarda var olan 20'ye yakın siyâsî parti *16 Ekim 1981'de çıkarılan 2533 sayılı Siyâsî Partilerin Feshine Dair Kanunla* kapatılmıştır (2533 sayılı Kanun, RG 16/10/1981 tarih ve mükerrer 17846 sayı; Kaldıran Kanun sayı 3281, RG 03/07/1992 tarih ve 21273 sayı).

1980'lerde siyâsî faaliyetlere yeniden izin verildiğinde, kurulan ilk siyâsî parti, o zaman mevcut askerî Konseyin desteğiyle, Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur, tarih 16/05/1983'dür. O tarihten günümüze kadar kurulan parti sayısı 80'ni aşmıştır. Halen hukuken tüzelkişiliği süren parti sayısı 30'u aşar. Bunlardan şu anda dört tanesi parlamentoda temsil edilmektedir.

Çok partili dönemde kurulmuş siyâsî partilerden en uzun ömürlü olanı CHP'dir (1923'de '*Cumhuriyet Halk Fırkası*' adı ile kurulmuş, 1981 yılında kapatılmış, 1992'de yeniden bu adla örgütlenmiştir). 1945'de çok partili hayata geçişten sonra, demokrasimiz en az beş kez askerî müdahaleye maruz kalmıştır. Üstelik de uygulamasına alıştığımız sıklıkla savunulan Parlamenter sistemde olmuştur. Bu sistem, demokrasinin kesilmesini önlemeye çare olmamıştır. Bu müdahalelerden ikisinde Anayasa tümüyle yenilenmiş, diğerlerinde ise Anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır. Askerî müdahaleler ve çalkantılar sonrası, siyâsî partiler yeterince olumsuz etkilenmiş, siyaset edenler hapslere konulmuş ve uzun bir süre siyâsî hayattan yasaklanmışlardır. Oysa yetişkin bir insanın millete ve topluma neye mal olduğu ortadadır. Onun da ötesinde ülkenin iç ve dışta itibarı sarsılmış, ekonomik krizler kapıya gelip dayanmıştır.

Siyâsî partiler, demokratik yönetim sisteminde, halkın yönetime katılımının, temsiline doğrudan ve en önde gelen aracıdır. Partiler, siyâsî kadroların oluşmasını ve eğitimlerini sağlamak işlevine de sahiptir. Parti içi demokrasinin işleyişi, çalışmalarda katılımcı bir anlayışın hâkim kılınması, nitelikli kad-

roların siyaset sürecine kazandırılması hususları, siyâsî sistemin sağlıklı işleyişi ile yakından ve doğrudan ilgilidir.

Günümüz demokrasilerinin işleyişinde seçim sistemleri aracılığıyla istikrar arayışı öne çıkarılmış gözükmektedir. Oysa siyâsî istikrar yalnızca seçim sistemine bağlı değildir. Bir ülkede siyâsî istikrarın, toplumun demokratik birikimiyle; kurumlaşma, kültür, refah düzeyiyle, ekonomik gelişmelerdeki dalgalanmalarla, siyâsî liderlik kurumuyla ve nihayet siyâsî partilerin yapılanma ve işleyişleriyle yakından ilişkili olduğu unutulmamalıdır. Yaşadığımız son üç genel seçim bunun en güzel göstergesidir. 1950'li yıllarda yaşadığımız, 'Yeter artık söz milletindir!' sloganı bu dönemlerde de geçerliliğini göstermiş, oyların daha fazla parçalanmasına toplumun daha fazla tahammülü olmadığı, kullanılan oylarla ifade edilmiştir.

Yaşanan bu son durum da şu gerçeği ortaya koymuştur; seçim sistemi ve bu sistem aracılığıyla istikrar arayışlarının sürdürüldüğü dönemde, siyâsî partiler de kendilerine bir çeki düzen vermek, parti içi düzenleme ve demokrasiye yol açıcı girişimlerde bulunmak kaçınılmazdır. Siyasî lider kadrolarının böyle kendilerini bir özeleştiriyeye tabi tutmaları aynı zamanda, siyâsî hayattaki yenileşmenin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü *demokratik sistem ve yönetimlerin iki önemli ayağından birisi serbest seçim ise, diğeri de siyâsî partilerdir.*

2. SİYÂSÎ PARTİLERİN DEĞİŞME EĞİLİMLERİ

Başlıkla ilgili olarak şu hususlara yer verilecektir:

Siyâsî partileri çağdaş demokrasi uygulamasında anlamlı kılan temel nokta; onların toplumla devlet arasındaki ana bağlantı ve iletişim araçları olmasıdır. Ama maalesef, günümüzde siyâsî partilerin bu temel işlevlerini gitgide yitirdiği görülür. Son zamanlarda, seçmenleri politikayla bütünleştirmek veya politikayı yönlendirmek için sivil toplum içinden yeni rakipler çıkmış veya böyle bir rekâbet potansiyeli taşıyan yapılar bugün daha etkili hale gelmiştir. Bu sivil teşkilat arasında, çok geniş alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşları özel bir önem taşır. Demokrasi uygulamasında bu tamamen yeni bir durumdur. Ayrıca, haberleşme teknolojisindeki değişme ve gelişmeler de demokrasilerde partilerin 'siyâsî iletişim' kanalları olma rolünü azaltmıştır.

Son dönemlerde seçmenlerin parti bağlılıkları zayıflamış, seçmenler daha faydacı düşünür hale gelmiştir. Küreselleşmenin yoğunlaşması ve modernliğin yaygınlaşması da sınıf ve din temelli gerilimleri yumuşattığı ölçüde iste-

nen bu sonuca katkıda bulunmaktadır. **Küreselleşme** bir başka yönüyle millî toplum içindeki grup veya topluluklarda kimlik bilincini beslemek suretiyle, siyâsî partiler eksenine yeni bir boyut kazandırmakta veya var olan bu boyutu eskisine göre daha etkili hale getirmektedir.

Küreselleşmeye paralel olarak, bir yandan ekonomik rekâbetin millî düzeyde kalmasından çok milletlerarası düzeyde gerçekleşmesi, öbür yandan piyasa ekonomisi düşüncesinin yaygınlaşması da klasik tarz sosyalist partileri geriletmiştir. Bu durum, onların durum ve konumlarını önemli ölçüde gözden geçirmeye veya yeniden konuşlanmaya zorlamıştır.

Siyâsî partiler, birçok ülkede geniş toplum kesimleri için siyâsî katılımı sağlayan bir aracı konumundadır. Türkiye’de, siyâsî partilerin ‘*kollektif ifade araçları*’ olarak güvence altında olması vatandaşlar için hayatî önemi haizdir. Çünkü başka alanlarda özgür tartışma ve kamu siyasetine ilişkin önerilerde bulunma imkânları son derece kısıtlanmış olan vatandaşlar için siyâsî partiler bir ölçüde ‘*kurtarılmış bölgeler*’ gibi görülmektedir. Nitekim 1980 sonrası Türkiye’inde siyâsî partilerin yoğun devlet baskısı veya denetimi altında tutulmasının temel nedeni, otoriter eğilimli devlet seçkinlerinin partilerin bu kendine has işlevinin farkına varmış olmalarıdır. İşte 1980’lerde gerçekleştirilen hukuk metinleri de bunun bir göstergesidir. Otoriter anlayışla hazırlanmış olan siyasi partiler ve seçim yasaları, maalesef hâlen uygulamadadır. O günden bu yana kurulmuş, iktidara veya muhalefete gelip oturmuş tüm siyasî partilerimize bu ayıp yeter de artar bile.... (Tuncer, E, 2005).

Bu cümleden olarak **Anayasa Mahkemesi** bir kararında “... *Çağdaş demokrasilerde yurttaşların devlet yönetimine katılmaları temel koşuldur.... Kişilerin ayrı ayrı güçleriyle sonuç almaları zordur. Bireysel iradelerini birleştirip yönlendirerek onlara ağırlık kazandıran özgün kuruluşlara gereksinim duyulmuştur. Bu kuruluşlar, demokrasiler için asla vazgeçilmez öneme sahip olan siyâsî partilerdir. Partiler, belli siyâsî düşünceler çerçevesinde birleşen yurttaşların özgürce kurdukları ve özgürce katılıp ayrıldıkları kuruluşlardır. Kamunun oluşumunda önemli etkinliği olan partiler... siyâsî katılımları somutlaştıran hukukî yapılarıdır. Siyâsî partiler, demokratik rejimin olmazsa olmaz şartıdır.*” demek suretiyle onların, demokratik hayattaki önemini vurgulamıştır (Sağlam, F., 1999, s. 196).

Günümüzde siyâsî partiler hukukunun en önemli sorunlarından biri, parti içi demokrasinin olmaması veya iyi işlememesidir. Mevcut siyasî partilere bakıldığında hiyerarşik bir şekilde parti lideri ve yakın çevresinin tartışılmaz egemenliği görülür. Parti içi demokrasinin işlemesine engel olan bu seçkin-

lerden oluşan yapı, hem demokrasiye, hem de her türlü değişime kapalıdır. Partiçi demokrasi, partinin bütün kademelerinde görev alanların seçimle ve belirli bir süre için göreve gelmelerini, ülkenin önemli sorunları hakkında çözüm önerilerinin alt kademelerden yukarıya doğru gerçek ve demokratik bir süreç içerisinde ulaşabilmesini gerektirir. Siyasî partilerin topluma öncülük edebilmesinin ve çoğulcu demokrasiyi hayata geçirebilmesinin ön şartı, parti içinde farklı fikirlerin bir arada yaşayıp, yarışmasına imkân veren bir demokrasi düzeninin kurulması ve işlerlik kazanmasıdır. Demokrasiyi yaşatmak ve sürdürmek için siyasî partilerin demokratik bir içyapıya sahip olmaları gerekir. Aksi halde kendi içlerinde demokrasiyi uygulayamayan partilerin ülke bazında demokrasi mücadelesi vermesi gerçekçi ve inandırıcı olamaz. Parti içi demokrasinin önündeki birçok engel siyasî kültür yoksunluğundan kaynaklanır (Özok, Ö., 2005).

Demokrasi, birbirimizi ikna yerine öncelikle farklı düşünceli bizlerin bir arada olmasının yolunu bulabilmektir. Bir arada yaşama kültürü olmayan kişilerin birbirlerini iknaya çalışmasından, ortaya çatışma ve dikta kültürü çıkar. Dolayısı ile zararlı fikir, bölücü fikir zehirleyici fikir gibi tanımlamalarla yasaklamalar getirilmesi demokrasiyi tek kurşunla öldürmek demektir. Anayasayla veya kanun yapmak suretiyle bir çerçeve çizmek ve onu değişmez yapmak, değiştirmeyi düşünenleri yasaklamak hakkını vermez. *Demokrasiyi korumak için yasağa gerek yok. O kendisini kendi içinden korur. Demokrasi, yine demokrasinin kurallarına uyularak korunabilir. Başka bir usulle mümkün değil, özellikle de yasaklamakla hiç korunamaz* (Sağlam, F., 1999, s. 196-97).

3. DEMOKRATİK SEÇİMİN ŞARTLARI VE SEÇİM KANUNUNUN KIYMETİ

Demokratik yönetim hukukunda bir seçim kanununun değeri, şu üç soruya verdiği cevapla ölçülür:

- Seçim işlerini kolaylaştırmış mıdır? (***kolaylık***)
- Seçmene tam bir oylama serbestliği ve vicdanen bağımsızlık sağlamış mıdır? (***serbestlik***)
- Seçimin dürüstlüğünü ve ciddiliğini sağlama sağlamış mıdır? (***dürüstlük***) (Başgil, A.F., Demokrasi Yolunda, 1961, s. 201).

Mevcut seçim kanununda bu durumlar araştırıldığında bizlere ne denli bir ortam sağlandığı daha iyi anlaşılır. **Öncelikle** Kanun seçim işlerini seçmenin görevlerini kolaylaştırmış mıdır? Bu sorunun cevabı genelde olumludur. Zira bu kanunla sandıklara gitme ve oylama koşul ve işlemleri bir hayli basitleş-

tirilmiştir. Formaliteler en aza indirilmiştir. Oy sandığı bölgeleri de oy kullanacaklara yakınlaştırılmıştır.

İkinci olarak, seçim kanunlarımız ve son Kanun seçmene tam bir *oyverme serbestliği* ve vicdanî bağımsızlık sağlamış mıdır? Bu sorunun cevabı da hiç kuşkusuz olumludur. Evet sağlamıştır. Yeter ki, vatandaş bu serbestliği, bu özgürlüğü hakkıyla kullanma cesareti göstere; resmî güç ve otoriteler de kanunla sağlanan oy kullanma özgürlüğünü gerçekleştirici önlemler alsın. Ne var ki, bizde bazı bölgelerde bu serbestlik son iki genel ve yerel seçimde kâmilan ihlal edilmiştir.

Oy kullanma serbestliğinin **iki düşmanı, iki engeli vardır:**

I. Dışarıdan tehdit edici düşman; seçmene dilediğinden başkasına reyini verdirmek için *korkutmak, vaadlerde bulunmak, aldatmaktır*. Bu tür eylemlerin faili kamu görevlileri ya da sade vatandaşlar olabilir.

II. *Seçmenin kendi içinden, özünden kaynaklanan düşmandır*. Bu da onu etkileyen, vesvese, kuruntu, korku, çekingenlik, zarar görme, *'dertsiz başıma dert açarım'* korkusu gibi kendi irade zaafından doğan durumlardır.

İşte bunlara karşı seçim kanunları, TCK ve diğer bazı yasalar yaptırımlar içermektedir. Yeni usulde seçmenin, sırf vicdanının sesine uyarak verdiği oyu kimse bilmeyecek, sandığa attığı oy pusulasını kimse görmeyecek, seçmen yurttaş, kendisini geniş bir irade muhtariyeti içinde hissedecektir (Başgil, A.F., Demokrasi Yolunda, 1961, s. 206).

Hukukçular ve filozoflar arasında hangi tür oy kullanmanın demokrasinin yararına olacağı tarihten günümüze kadar tartışılmışlar. *Sağlıklı demokrasilerde en isabetli olanın **alenî oy kullanma** olduğu savunulmuştur. Çünkü bu usul bir erdem, bir fazilet sınavıdır. Herkes görüşünü açıkça ve çekinmeden ifade eder. O tür toplumlarda seçmen, fikrini ve oyunu korkuya ve çıkara feda etmeksizin açıkça ortaya koyacak bir seciye bir olgunluk gösterir.*

Açık oy açık sayım sistemi geçekten bir meziyet bir asâlet ise de son asırda gelişen toplumlarda geliştirilen yeni seçim sistemleri hep ***gizli oy açık sayım dökümü*** kabul eder. Çünkü düşünce ve kanaatlerini açıkça ortaya koyma cesareti ve yalnızca vicdanının sesine kulak asma, ona uyarak oy verme erdemi, pek az kişiye nasib olan bir ayrıcalıktır. Binaenaleyh şimdilerde bütün ülkelerin seçim sistemlerinde hep aynı ilke; *gizli oy, açık döküm-sayım kabul edilmiştir*. Bunun temel nedenleri;

- Bir taraftan ülkenin silahlı kuvvetleri,
- Diğer taraftan parti veya ilgili sendikal kuruluşlar,
- Kilitlenmiş zümre çıkarlarıdır.

İşte bunlar karşısında kendisini zayıf ve âciz hisseden vatandaş, oy verme serbestliğinin güvencesini ancak anılan ilkenin sağladığı güvencede bulmaktadır. Seçmen, oy kullanma gizliliğini kendisi için bir koruyucu kale olarak görür. Uygulamada oy kullanma gizliliğini tam olarak sağlamamış ülkelerde ne seçimlerin ne de seçime dayanan demokrasinin bir anlamı vardır. Bu gizliliği gerçekleştirmek için bazı ülkelerde oy pusulası resmî olarak basılır. Nitekim bizde de oy pusulasını devlet bastırmaktadır. Bunun yanında oy pusulasının konulduğu zarflar da yine resmî olarak ve belli renklerde basılır. Gizliliği gerçekleştirmek için de seçmen, oy pusulasını hücrede zarfa koyup, kapatıp sandığa bizzat kendi eliyle atmaktadır (Başgil, A.F., Demokrasi Yolunda, 1961, s. 207).

4. SİYÂSÎ PARTİLERİN FAALİYETLERİ

Siyâsî partilerin faaliyetleri dört grupta toplanabilir. Bunlar;

- Toplum içindeki farklı ve dağınık düşünce, görüş ve eğilimleri bir araya getirip belli gruplar içinde toplayarak açıklık ve süreklilik kazandırır.
- Siyâsî partiler, kendileri aracılığıyla devlet yönetimine katılmayı isteyen kitleleri bilinçlendirip, eğitir. Onların siyâsî ve sosyal kültürlerini geliştirir.
- Seçimlerde aday göstermek ve seçmenlerin adayları tanımalarına yardımcı olmak suretiyle bu adayların seçilmelerini sağlar.
- Seçimlerde çoğunluğu sağlayan siyâsî parti, siyâsî iktidarı kullanır. Azınlıkta kalanlar ise, muhalefet olarak iktidarı denetleme görevini yüklenir (Teziç, E., 1998, s. 326-327; Gökdere, A., 2000, s. 1484-1485; Kocaoğlu, M., 1998, s. 213-214).

5. YAPI BAKIMINDAN SİYÂSÎ PARTİLER

Her siyasi partinin, iktidara geldiğinde uygulayacağı bir programı vardır. Parti programı ise, partinin siyâsî iktidarı elde ettiğinde ülkenin hem içte hem de dıştaki ilişkileri ve karşılaşılabileceği sorunları günün ve toplumun şartlarını dikkate alarak nasıl değerlendirip çözeceğini ve çözümü nasıl uygulayacağını gösteren yöntem ve esaslardır (Teziç, E., 1998, s. 328; Gökdere, A., 2000, s. 1487; Gözübüyük, Ş., 1986, s. 77-79, 1986).

Bir icra, uygulama programına sahip partiler, yapı, disiplin ve çeşitlilik yönlerinden şu üç grupta toplanabilir.

a) Yapı Yönünden Siyâsî Partiler iki kısma ayrılır;

1. Kadro Partileri; az sayıda, saygın ve varlıklı bir zümrenin kuruculuk ettiği bir siyâsî kurumdur. *Bunlar, üye kayıt etmekten çok, seçim dönemlerinde nüfuzlu kişileri bünyelerinde toplayan ve bu dönemlerde etkinliklerini arttıran partilerdir. Partiçinde sıkı bir disiplin, hiyerarşi ve merkezilik görülmez. ABD’de faaliyet gösteren partiler böyledir. Diğer ülkelerdeki kadro partileri, yerlerini kitle partilerine bırakmıştır.*

11. Kitle Partileri; ferdiyetçi ve siyâsî alanda hür ve yarışmacı bir sistemin unsurları olmalarına karşılık, otoriter ve tek partili rejime yönelik bir sistemin unsurudur. *Kitle partileri, disiplinli bir içyapıya sahiptir. Bu tür partiler yalnız seçim zamanları değil, her zaman etkinliklerini sürdürür. Ülkenin tamamını kapsayan, küçük yerleşim birimlerinden merkeze doğru geniş ve hiyerarşik bir içyapıya sahiptir. Bu tip partiler üyeliğe çok önem verdiği için tüm seçmenlerini parti üyesi yapmaya çalışır.*

b) Disiplin Yönünden Siyâsî Partiler: Siyâsî parti yöneticilerinin, parti üyeleri üzerinde bir otoriteye sahip olup olmayışına göre ise ikiye ayrılabilir; **1. Disiplinli Parti, 11. Serbest Parti**

c) Hemicins (Aynı türden) olup olmama bakımından Siyâsî Partiler: 1. Aynı türden partiler, 11. Aynı türden olmayan partiler, şeklinde ikiye ayrılır.

6. SİSTEM YÖNÜNDEN SİYÂSÎ PARTİLER

Klâsik olarak siyâsî parti sayısına göre bunlar; **1. Tek parti sistemi, 11. Çift partili sistem ve 111. Çok partili sistem** olmak üzere üçe ayrılabilir.

a) Tek Parti Sistemi: *Siyâsî iktidarın devamlı ya da uzunca bir süre tek bir partinin elinde ve denetiminde bulunduğu sistemdir. Bu sistemde parti ve devlet sanki bütünleşmiştir. Partinin görevi, kendi politikasını devlet yapısı içinde egemen kılmak ve herkese benimsetmektir. Tek parti, açıklığı ve siyâsî muhalefeti kabul etmediği gibi, kendi içinde de muhalefete yer vermez. Tek parti sisteminde demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan seçim de özelliğini kaybeder ve sadece tek partinin belirlemiş olduğu listelerinin sandığa atılmasından öteye gidilemez.*

İtalya, Almanya, İspanya ve Portekiz de faşist tek parti rejimleri uygulanmış ve Çin Halk Cumhuriyeti gibi halk demokrasilerinin tümünde komünist tek parti rejimi uygulanmış ya da uygulanmaktadır. Ülkemizdeki tek parti rejimi olarak Cumhuriyet Halk Partisi, bu rejimi kabul etmiş ve 1945 yılına kadar uygulanmıştır.

b) Çift Partili Sistem: Bu sistemde **iki parti siyâsî hayata hâkimdir**. Dolayısıyla bu partiler arasında siyâsî iktidar sanki bir görev devir ve teslimi gibi el değiştirir. Çift parti sisteminde, üçüncü bir büyük partiye yer yoktur. Üçüncü parti büyük parti durumuna gelince, o zaman iki büyük partiden birisinin yerini alır. Yerini aldığı parti ise, küçük parti durumuna düşmüştür. Temsîlî demokrasinin kolay işlediği bir sistem olan çift parti sisteminin verimli bir şekilde işleyebilmesi bu sistemde yer alan iki büyük partinin, rejim üzerinde anlaşmalarına bağlıdır. İngiltere ve ABD, çift parti sistemi uygulamalarının görüldüğü en belirgin ülkelerdir.

c) Çok Partili Sistem: İki den fazla partinin siyâsî hayatta etkili olduğu bir sistemdir. Çok farklı görüşlerin temsiline imkân veren bu sistemde, hükümet kurulmasında çoğu kez güçlüklerle karşılaşılır ve ortak hükümet kurma yoluna yani koalisyonla gidilir. Bunun sonucunda da *zayıf ve istikrarsız hükümetler ortaya çıkar*. Avrupa'da, İskandinav ülkelerinde ve ülkemizde bu sistem geçerlidir (Teziç, E., 1998, s. 335; Gökdere, A., 2000, s. 1487; Gözübüyük, Ş., 1986, s. 79-80).

7. SİYÂSÎ HAYAT VE SİYÂSÎ PARTİLERLE İLGİLİ MER'İ MEVZUÂT HÜKÜMLERİNİN KISA BİR DEĞERLENDİRİLMESİ

Burada dört kadar yasada yer alan bazı kurallara değinilecektir:

- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (AY),
- Siyâsî Partiler Kanunu (SPK) (Kanun No 2820, RG 24/04/1983),
- Milletvekili Seçimi Kanunu (MSK) (Kanun No 2839, RG 13/06/1983),
- Seçimlerin Temel Hükümleri Ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun (STHSHK) (Kanun No 298, RG 02/05/1961).

8. SEÇME, SEÇİLME VE SİYÂSÎ FAALİYETTE BULUNMA HAKLARI BAKIMINDAN (AY md. 67)

“Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve bağımsız olarak veya bir siyâsî parti içinde siyâsî faaliyette bulunma ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.” (AY md. 67/1) Demek ki, **i.** Seçme, **ii.** Seçilme, **iii.** Bağımsız olarak faaliyette bulunma, **iv.** Bir siyâsî parti içinde siyâsî faaliyette bulunma, **v.** Halkoylamasına katılma, vatandaşlar için birer siyâsî hak kabul edilmiştir. Seçme ve seçilme yalnızca ülke genelinde yapılan genel seçimlere katılma anlamında değil, bir tüzelkişilik organlarına seçilme veya

organlarını seçme de yine birer siyâsî ve medenî haktır.

Her iki siyâsî hakkın kullanılmasında da yine bir kısım özel koşullar getirilmiştir. “Onsekiz yaşını dolduran her Türk vatandaşı seçme ve halkoylaşmasına katılma haklarına sahiptir.” (AY md. 67/3) denilirken Milletvekili seçilme yeterliliği bakımından “Yirmibeş yaşını dolduran her Türk, milletvekili seçilebilir.” (AY md. 76/1) olarak belirlenmiştir.

Genel anlamda her türlü seçimlerin ve halkoylaşmasının yapılabilme tarzı da; “Seçimler ve halkoylaşması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır....” (AY md. 67/2) ana hatlarıyla belirlendikten sonra işin icra tarzı özel kanunlarına bırakılmıştır. Gönderme yapılan seçim kanunlarında izlenecek temel ilkelerin neler olacağı da yine Anayasada ifadesinin bulmaktadır:

‘Seçim kanunları, temsilde adâlet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.’ (AY md. 67/6). Şayet bu iki ilkeden yalnız birisi değil her ikisi birlikte yoksa o tür düzenlemelerin ve yapılan seçimin bir anlamı kalmaz. Burada geçen (ve) bağlacı (veya) anlamında değildir. Yapılan bir seçimde her iki ilkenin de birlikte olması ve gerçekleştirilmesi düşünülür. İşte bu noktadan hareketle her hangi bir siyâsî sapmanın olmaması için Anayasa yapan organ, kurucu irade; “Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.” (AY md. 67/7) demek suretiyle kamu düzeni ve kamu yararı bakımından, diğer yasal düzenlemelerden farklı olarak bir **geçiş dönemi** tanımıştır.

Siyasi teşkilatlanmada işin aktif boyutu gerçek kişi olan vatandaş, pasif boyutu ise, koşullarına göre onların oluşturduğu siyâsî partilerdir. ‘Siyâsî partiler, demokratik siyâsî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.’ (AY md. 68/2) Binaenaleyh siyâsî partiler herhangi bir sıradan sivil toplum kuruluşuna benzememektedir. Sivil toplum kuruluşlarından her hangi bir grubun olması ya da olmaması demokrasiye ve onun işlemesine etki etmez. Ama günümüz dünyasında her yerde hâkim olan temsili demokrasilerde siyâsî partiler rejimin temel unsurudur. Kuruluşu bakımından da diğer bazı sivil toplum kuruluşlarından farklı olarak “Siyâsî partiler önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürürler.” (AY md. 68/3) âmir hükmü getirilmiştir. Nitekim bu serbest kuruluş sistemi nedeniyedir ki, hemen çoğu demokrasilerde ve bizde bir *parti enflasyonu* vardır. Ama onlardan ancak halkın teveccühünü kazananlar, yönetime katılabilme şansını yakalar.

Türk siyâsî tarihinde öteden beri partilere hep kuşkulu nazarla bakılmış-

tır. Bir yandan demokrasinin vazgeçilmez kuruluşlarıdır, denilirken öbür taraftan *ülkede ufak tefek sosyal, ekonomik ya da siyâsî çalkantılar oldu mu, fatura hep bunlara çıkarılmıştır*. Bu bakış açısı nedeniyledir ki, temel yasaların düzenlenmesi sırasında daha işin başında onlar potansiyel suçlu gibi görülerek ona göre önlemler alınmıştır. Şöyle ki,

“Siyâsî partilerin tüzük ve programları ile eylemleri, Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez.” (AY md. 68/4).

İlk bakışta bu sınırlama ve yönlendirmeler yerindedir. Ama *yoruma açık ifadelerdir*. Zaten bu, kişiye göre yoruma açık ifadeler nedeniyledir ki, günümüze kadar pek çok siyâsî parti hakkında kapatma davaları açılmış, pek çoğu ya kapatılmış ya da kapanmıştır. Anılan türden esnek ifadeler ve bunlara dayanılarak hazırlanan kanunlarda yer alan sınırlamalar kesinlikle gözden geçirilmelidir. Özellikle *parti kapatmalarla ilgili koşullar ve eylemler kendi yasalarına bırakılmalıdır*.

9. SİYÂSÎ PARTİLERİN, PARTİİÇİ DEMOKRASİ ANLAYIŞI

Herkesin demokrasiyi istediği ve herkesin kendisini demokrat olarak savunduğu bir ülkede, demokrasi nerede ve demokrat nerede diye düşünmek üzücü ama gerçektir. Aslında demokrasiyi farklı anlamamız biraz da şuradan kaynaklanır; bizde herkes kendisine ve yakın çevresine göre demokrat ama karşısındakine göre otoriter ve yasağcıdır. Daha doğrusu demokrasinin içini farklılaştırmaktayız. *Demokrasiyi ne kadar biliyorsak, kendimize göre nasıl algılıyorsak öyle tanımlıyor, onu da istediğimiz gibi tanımlayarak başkalaştırıyor ve ona yabancılaşıyoruz*.

Millet kendisini bir teşkilâtlanma, bir siyâsî parti ile yönetir ve siyâsî partiler egemenlik amacının birer aracıdır. Bir araç olmadan amaca ulaşmak mümkün değilse, o zaman onlar amaca ulaşmanın aracı ve vasıtasıdır. Siyâsî parti deyince demokrasi, demokrasi deyince siyâsî parti anlaşılır. Demokrasi ve siyâsî partiler zorunlu, gerekli iç içe geçmiş, etkileşim halinde olup biri olmadan diğeri olmuyor. Siyâsî partiler demokrasinin varlığı ile özdeş âdetâ demokrasiyi var eden kurumlar haline gelmiştir.

10. BİAT KÜLTÜRÜ VE DEMOKRASİ

Son zamanlarda ülkemizde süren ya da bilerek sürdürülen bir tartışma ortamı da **'Biat kültürü'** sorunudur. Konu hakkında ileri-geri sözler edilmekte, yazılar yazılmakta, biraz da lider kadroları için alay konusu yapılmaktadır. Oysa doğu kültüründeki **'biatta'** gerektiğinde ve öyle bir ortam hazırlandığında; biat edenlerin, biat edilenleri –onların hak yoldan ayrılmaları durumunda- kılıçlarıyla düzeltme cesaretleri vardır. Müslümanlar bunu tarihlerinin ilk yıllarından, ilk halife Hz. Ebu Bekir ve ikinci halife Hz. Ömer zamanında göstermiş, devlet başkanlarının (halifelerinin) yüzüne karşı da çekinmeden söylemişlerdir (el-Maverdî, 1994, s. 26-34; Şafak, A., 1977, s. 179-184). Nitekim yoldan ayrılanlara karşı bu durum ve tutumu rahatlıkla sergileyen toplumlar olmuş, yönetenlere öğütler, nasihatlar içeren eserler yazan yazarlar, bilim adamları çıkmış, bir yanda Bel'am b. Baun örnekleri varken karşı tarafta, yöneticilere karşı hakkı savunan, yönetenlerin istekleri doğrultusunda konuşma yerine hapse girmeyi tercih eden hukuk adamları, âlimler olagelmıştır.

İslam muhitinde biat (bağlılık bildirme) işleminin ilki Hz. Peygamberle arkadaşları (sahabeleri) arasında, Mekke'nin Fethi öncesinde yapılan **Biat-ı Rıdvan**, ikincisi ise, ilk halife Hz. Ebu Bekir'in halife seçilişinde yapılan biattır. Sonra da Müslüman toplumlarda tarih sayfalarında yer alan; en baştaki yöneticiye bağlılık bildirme (biat) kültürü sürüp gelmiştir. Her birisinde de irade açıkça beyan edilmekte, işin gizli yanı ya da gizli sayım dökümü olmamaktaydı. Günümüzde sergilenen sandıktan çıkan biat ya da gizli oy-açık sayım döküm işlemi ile eski uygulamaya kıyaslayanlar şimdiki sistemin daha yerindeliğini savunurlarken geçmişi de eleştirmekten geri durmazlar. Oysa anayasa hukukçuları en iyi ve doğrudan demokrasinin eski Yunanda site devletlerinde gerçekleşmiş olduğu üzerinde dururlarken oy kullanma ve oy sayımının her ikisinin de açık-alefi olduğunu söylerler. Şimdilerde seçimlerin, oy kullanmanın adaylar üzerinden değil partinin lider kadrosunun eğilimine göre şekillendiği herkesçe bilinmekte ve bir gözü bağlı sadakat sürüp gitmektedir. Bu bakımdandır ki, demokrasi adına yola çıkan siyâsî partilerde, karşı ses çıkaranlar, haklı da olsalar yine de sesleri kesilmekte, siyâsî geleceklere ket vurulmaktadır. İşte o rejimlerde, **'İtaat et! Engel çıkarma'** yaklaşımı demokrasiye hâkimdir. Son yüzelli yıllık siyasi tarihimizde, bu tür hareket eden insanların adları, sergiledikleri tutum ve izledikleri yol ve yöntemler, hâlâ anılmaktadır. Aslında çok haklı çıkışları olmuş ama siyasi mevtaya dönüştürülmüş pek çok siyaset adamlarımız vardır.

11. SİYASÎ PARTİLER KANUNU (SPK)

Siyâsî partilerin seçimlere katılması ve aday tespiti: Demokrasinin yerleşmesi ve gelişmesi için siyâsî partilerin seçimlere katılması konusunda kabul edilen kurallar, en öne çıkan konulardandır. Katılımcı bir demokrasi isteniyorsa, partilerin seçime katılımını engelleyici kuralların kaldırılması gerekir. Şöyle ki,

“Siyâsî partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında oy verme gününden en az altı ay evvel teşkilat kurmuş ve büyük kongrelerini yapmış olması veya Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması şarttır. /Bir ilde teşkilatlanma, merkez ilçesi dahil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde teşkilat kurmayı gerektirir.” (SPK md. 36).

Bu duruma göre bir siyâsî parti, Türkiyede en az 41 ilde ve bu illerin her birisine ait ilçelerin üçtebirinde kuruluşunu ikmal edecektir. Böyle bir koşul hem lehe hem de aleyhe düzenlemedir. Parti enflasyonunu ve seçim sırasındaki karmaşayı önleme bakımından... iyidir ama örgütlenme özgürlüğü ve katılımı sağlama bakımlarından kötüdür.

Parti adaylarının tespiti bakımından söylenecek çok şey vardır. Zira bizde bazı siyâsî partilerce ön seçim, kamuoyu eğilimini tespit (temâyül yoklamaları) yoklamaları, bazılarında merkez yoklaması yapılırsa da genelde *sonucu belirleyen yine parti liderlik kadrosu olmaktadır*. Diğerlerinin hepsi zevâhiri kurtarma kabilindedir. Yakın çevremizde hep şunu görmeye alışmışızdır; önseçimle ya da temâyül yoklamasıyla yerel delegelerin ya da halkın tercihi az çok belirlenmiş, netleşmiş iken bir de bakmışsınız ki, başka bir sonuç ilan edilmiştir. Ya da oluşan listeye parti merkezinden yapılan merkez adayları yerleştirmekle, delege veya temâyül yoklamasıyla listebaşı olanlar ya sona kaydırılmış ya da liste dışı bırakılmıştır. Anketler ve yoklamalar doğru ama bu doğru haberi değerlendirenler yalan ve yanlış yapmaktadırlar.

Bu tür uygulamalara son vermenin yolu, demokrasinin beşiği olarak sunulan İngiltere (neden ben değilsem) gibi ülkelerde uygulanan; çıkarılacak milletvekili sayısı en az 1 en fazla 3 arasında değişen **dar bölge sistemidir**. Böylece partiler, bölgeleri için yetenekli adaylar bulur. Seçmenler de çarşaf listelerde karşılaştığı, tanımadığı ve istemediği insana oyunun gitmesi gibi bir durum yaşamazlar. Çünkü vatandaş şu anda ve genelde partiye, hatta parti liderine oy vermekte, genel seçimlerde sanki liderler oylanmaktadır. Oysa siyâsî sorumluluğu tek başına yüklenen liderler kadar vekilleri de önemlidir. Dar bölge seçim sistemiyle siyasette özlenen kalite de yakalanmış olur.

Şu anda yapılan aday belirlemeleri md. 37’de ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Buna göre, adaylık için müracaat eden ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların tespitini; serbest, eşit, gizli oy, açık döküm-sayım esasları çerçevesinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler, denildikten sonra da sistemler; **1.** Önseçim; **11.** Aday yoklaması; **111.** Merkez adayı şeklinde anılır. İşin bir diğer boyutu da önseçim ya da aday yoklaması yapılmayan yerlerde, siyâsî partilerin merkez yoklaması veya diğer usullerden biri veya bir kaçını ile aday belirleme yetkileri saklıdır, denilerek lider kadrosunun tümüyle dizginleri ele almasına da kapı aralanmaktadır. O nedenle de işte günümüzde esas itaat et engel çıkarma! İlkesi (**biat kültürü**) burada görülür. Adaylarda aranan nitelik ikinci planda kalır.

12. SEÇİMLERİN TEMEL HÜKÜMLERİ VE SEÇMEN KÜTÜKLERİ HAKKINDA KANUN (STHHK) HÜKÜMLERİ VE SİYÂSÎ PARTİLER

Bu yasada ‘Seçim esasları’ şu şekilde belirtilir: “Seçimler, serbest, eşit, tek dereceli genel oy esaslarına göre yapılır. /Seçmen, oyunu kendisi kullanır. /Oy gizli verilir. /Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması açık olarak yapılır.” (STHHK md. 2) kurala bir diyecek yoktur. Olması gereken bir düzenlemedir. Ancak ‘Seçim çevresinin’ düzenlendiği md. 3, üzerinde durulması gerekir. Zira buna göre “Özel kanunlarındaki çevre ayırmaları saklı kalmak şartıyla, seçimlerde her il bir seçim çevresidir.” (STHHK md. 3) hükmüne göre, birkaç il hariç, genelde her il tümüyle bir seçim çevresi kabul edilir. Bu ise, temsilde adâlet ilkesine uymaz. Tabanın oyunun TBMM’ne tam ve sağlıklı yansımaları isteniliyorsa hem partilerin yok olmadan birlik kurmalarına hem de **dar bölge seçim sistemine** imkân verilmesi gerekir.

13. MİLLETVEKİLİ SEÇİMİ KANUNU (MSK)

Demokrasimizin işlemleriyle ilgili bazı hükümler de bu yasada yer alır. Madde 2 ile ilgili kısa açıklamalar şöyledir;

a. Seçim sistemi ve usulü: “Milletvekili seçimi tek derecelidir. Seçim nisbî temsil sistemine göre, genel, eşit ve gizli oyla, bütün yurttan aynı günde yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. /Seçmen, oyunu tam bir serbestlikle kendisi kullanır. /Oyların sayımı, dökümü ve tutanaklara bağlanması, açık olarak yapılır.” (MSK md. 2)

Burada ilk fıkra ilk cümlede yer alan husus; '*Milletvekili seçimi tek derecelidir.*' cümlesi, uygulamada **geniş bölge sistemi** uygulandığından bir kez oylama sonunda her şey bitmektedir. Ama sistem, yine bu fıkrada değinilen '*...nisbî temsil...*' gerçekleştirilecek midir? Bunun böyle olmayışı, dağılan oylar ve birkaç oy farkıyla seçilen milletvekillerinden bellidir. **Dar bölgede**, milletvekili olabilmek için gerekli seçmen oyu sayısı ne kadar ise bunu yakalamak için, diğer bazı ülkelerde olduğu gibi ikinci bir oylama günü belirlenip en çok oy alan adaylar tekrar oylamaya sunulmalıdır. Bu seçim sonucu belirleyici nihâî seçim olmalıdır.

Birinci Dünya Harbinden sonra; **i. çoğunluğun temsili sistemi**, **ii. nisbî temsil sistemi** olmak üzere, iki tür seçim sistemi var idi. Zamanla nisbî temsil sistemi yaygın hale gelmiştir. Bu iki sistemin her biri hakkında söylenecek çok söz vardır. Bunların özeti şöyledir:

i. Çoğunluğun temsili sosyal fayda ve kamu yararı fikrine; **nisbî temsil** ise, sosyal adâlet, temsilde adâlet düşüncesine dayanır. Bir başka ifadeyle çoğunluğun temsili sistemi, seçimlerde izlenen usulden ziyade gayeye yani devletin selâmetine ve iyi bir şekilde yönetimine bakar ve neticeye değer verir. Usulün kıymeti, neticenin kıymetiyle ölçülür. Nisbî temsil ise, önce vasıtaya bakar, seçimlerde izlenen temsil usulünün adâlet duygularına uygunluğunu arar, neticeye de buna göre değer verir... (Başgil, A. F., Esas Teşkilat, 1957, c. 1, s. 402-403 vd.).

ii. Çoğunluk usulü ülkede yerleşmiş büyük partilere geniş şans kapıları aralar ama diğer taraftan da yeni ve küçük partilerin tutunmasına, fantezi kabilinden fikirlerin gelişmesine engel olur.

iii. Çoğunluk usulü, aynı zamanda hükumette istikrara neden olur. Çoğunluk sistemini kabul eden Devletlerde kabineler devamlı işbaşındadır ve sıklıkla kabine değişikliğine gidilmez.

iv. Çoğunluk usulü, yürütme organının üstünlüğünü sağlar ve başbakanın şahsında hükumete bir güç kazandırır. Bundan da hükumet istikrarı ve programın insicamı, kesintisiz uygulanması ve sürekliliği doğar (Başgil, A.F., Esas Teşkilat, 1957, c. 1, s. 403-404).

b. Seçim çevreleri ve çıkaracağı milletvekili sayısı sorununa gelince: Konu MSK md. 4'de ele alınmıştır "**(1)**... her il'e önce bir milletvekili verilir. **(2)**... Türkiye nüfusu, birinci fıkradaki illere verilen milletvekili sayısı çıkarıldıktan sonra kalan milletvekili sayısına bölünmek suretiyle bir sayı elde edilir. İl nüfusunun bu sayıya bölünmesi ile her ilin ayrıca çıkaracağı milletvekili sayısı tespit olunur. **(3)** Nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile

artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları büyüklüklerine göre sıraya konulur ve ilk hesapta iller arasında bölüştürülmemiş bulunan milletvekillikleri bu sıraya göre dağıtılır. (4) Son kalan milletvekilliğinin verilmesinde, iki veya daha fazla ilin eşit nüfus veya nüfus artışı göstermesi halinde, bunlar arasında ad çekilir. (5) Yapılan tespit sonunda, çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller, bir seçim çevresi sayılır. Çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünür. (6).....(7)...." (MSK md. 4).

Bu maddenin uzun oluşunun nedeni; seçim bölgeleri ya da seçim çevrelerinin geniş tutulması ve ortaya çıkabilecek sorunların yasayla giderilmeye çalışılmasıdır. Günümüzde bilgilerin elektronik ortama dökülmesi, oy dökümü ve sayımı mükerrer oy kullanmanın önemli ölçüde engellenmesi nedeniyle ki, savunduğumuz dar bölge seçim çevresi usulünün kabulüyle bu türden sorunların doğması en aza inecek veya hiç kalmayacaktır. Üçüncü fıkrada değinildiği gibi nüfusu bir tek milletvekili bile çıkarmaya ya yeter ya yetmez illerimiz var iken öbür yanda milletvekili olabilmek için en azından bir ilin nüfusu kadar bir oy almak gerekmektedir. Dar bölge seçim çevresiyle (burada il mülkî sınırlarıyla da sıkışmaya gerek yoktur), hem seçmenler arzuladığı seçmene oy vermiş olacak, hem de siyâsî partiler, yetenekli, o yörede halkın teveccühüne mazhar olmuş adaylar aramak zorunda kalacaktır.

Şimdiki durumda listelerin nasıl oluşturulduğuna yukarıda değinilmişti. Maddenin 5. fıkrası oldukça önemlidir. Mesela İstanbul şehri düşünüldüğünde; 2015 yılı genel seçiminde üç seçim bölgesi (birinci bölge 31, ikinci bölge 26 ve üçüncü bölge 31) ve toplamda **seksensekiz** milletvekili. Normal koşullarda her seçim bölgesi 18'e kadar milletvekili çıkaracak il bir seçim bölgesinden hareketle dahi sınırlar çoktan aşılmıştır. Böyle durumlarda seçmenler, hangi şahsı kendisine vekil seçti bunu bilememektedir. Oysa seçim bölgeleri belirlemede, milletvekili sayısı **en fazla 3 ile sınırlı** tutulursa temsilde daha âdil, daha gerçeğe yakın nisbî temsil vs. ilkeleri gerçekleşmiş olur. Yeteri kadar sayıyı yakalayamayanlardan en çok oyu alanlar ikinci tura bırakılır, adayların başkalarından da oy alabilmesi, onların desteğini kazanmasına çalışılır ve gerçekleştirilir.

Bu konuda A. F. Başgil merhum yıllar önce şunları okutmuş ve yazmıştı: '*Bugün İngiltere'de, tâ onüçüncü asırdan kalma bir gelenekle, 'her bölgeye bir mebus' sistemi tatbik olunmaktadır. Türkiyede ise, bölge hesabıyla değil çevre hesabıyla mebus listesi yapılır. Her vilayet bir seçim çevresi itibar olunur. Mesele birbuçuk milyona yakın nüfusuyla İstanbul vilâyeti bir seçim çevresi teşkil*

eder ve otuz küsur mebus çıkarır. Her seçmen sandık başında otuz küsur aday adı taşıyan uzun bir listeye oy verir. Bu usulde her seçmen geniş bölge içinde birden çok namzede rey verdiği için buna '**çevre seçim usulü**' yahut çarşaf '**listeli seçim usulü**' denir...' Oysa dar bölge seçim sisteminde her seçmen birden çok aday arasından yalnız birisine rey verir ve bir bölgeden bir tek mebus çıkar ve netice itibarıyla, mesela İstanbul vilayeti yine otuz küsur mebus çıkarmış olur. Bu iki usulden her birinin faydalı ve mahzurlu tarafları vardır. Seçmen; birincisinde, il bazında geniş liste sisteminde, daha çok partiye, ikincisinde, dar bölge sisteminde ise, kişiye rey vermektedir. Birincisinde seçmen, çoğu kez mebusları tanımaz, yalnız partisini tanır. İkincisinde ise, seçmen partiden ziyade adayı tanır ve ona rey verir. Orada seçmenler kanaatlerine göre kendisine yakın bildiği adayı bulur ve oyunu ona kullanır. Dar bölge *listeli seçim sisteminde*, yeni kurulmuş ve tecrübeden geçmemiş küçük partilerden ziyade, işi ve eserleri belli olmuş, teşkilatı yerleşmiş partiler şanslıdır.' (Başgil, A. F., Esas Teşkilât, 1957, c. 1, s. 401).

c. Seçilme yeterliği konusuyla ilgili MSK md. 10'da yer alan hüküm şöyledir; '*Yirmibeş yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir.*' denilmektedir. Anayasada yapılan değişiklik doğrultusunda bu kanunda da değişikliğe gidilmiştir. Milletvekili seçilme yeterliliği konusunda getirilen bu yaş durumuna kaygıların olduğu belirtilmişti. Demokrasilerde, özellikle de kemâle ermiş demokrasilerde hisler, heyecanlar geri plandadır. Tecrübeler, deneyimler, hissiyattan uzak değerlendirmeler öne çıkar. Binaenaleyh bizde yapılan bu düzenleme biraz da siyâsî partilerin sempatik ikmâl kaygılarından doğmuştur.

d. İller toplamının en az yarısında tam aday göstermeyen siyâsî partilerin ve bağımsız adayların durumu: MSK md. 13'de yer alan hükme göre; seçime katılacak bir siyâsî parti, iller toplamının en az yarısında aday göstermesi gerekiyor. Listesinde eksiklikler varsa tamamlaması istenir. Tamamlamazsa o siyâsî parti bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybeder. Böyle bir kurala ihtiyaç vardır ama katılımcı demokrasinin gerçekleştirilmesi için partilerin seçim öncesi, kendilerini feshetme zorunluluğu ya da partisinden istifa zorunluluğu olmaksızın birlikler, beraberlikler kurmaları imkânı tanınmalıdır. Temsilde adâletin gerçekleşmesinden sözedilecekse '**çoklukta birlik**' ilkesi doğrultusunda; '*birleşik cephe*', '*grup*' şeklinde nitelenen dayanışmalara imkân tanınmalı, dar bölge seçim sistemiyle bağımsız, yetenekli adaylara kolaylıklar sağlanmalıdır.

Burada yakınılan bir diğer konu ve kural ise, MSK md. 16'daki düzenlemedir. Hüküm şöyle; “**(1) Siyâsî partiler anlaşarak müşterek liste halinde aday gösteremezler. (2) Siyâsî partilere kayıtlı olmayan kimselerin, herhangi bir siyâsî parti tarafından aday gösterilmeleri, kendilerinin yazılı muvafakatlarına bağlıdır. (3) Bir kimse aynı zamanda değişik siyâsî partiden veya aynı partiden aynı seçim için birden fazla seçim çevresinden aday olamaz, aday gösterilemez ve seçilemez. (4) Bağımsız adaylar da aynı seçim için birden fazla seçim çevresinde aday olamaz ve seçilemez.**”

Şimdi demokrasi adına bu hükmün neresinden tutulabilir? Seçimde ve temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesi özlemi ancak tek liste halinde girilebilecek birleşmelere imkân sağlamakla mümkündür. Parti disiplinine tahammülü olmayan ama karizmatik kişiliğe sahip, ülkenin yetkin ve etkili kişilerine yol açılacaksa onun birkaç yerden bağımsız aday gösterilmesine imkân sağlanmalı, parti lider kadrosunun buyruğuna girme zorunluluğu kaldırılmalıdır.

Bu cümleden olarak MSK md. 18 ile getirilen ‘**kamu görevinden istifa zorunluluğu**’, kuralı kaldırılmalıdır. Geliri yalnız maaşa bağlı, okumuş, tecrübeli kesimin aday olabileme arzusu engellenmemelidir. Zira uygulamada, kamu görevlisi aday olmak için seçim tarihinden birkaç ay öncesinden istifa ediyor sonra ne oluyor? Ya listenin seçilemeyecek bölgesine konuluyor ya da o siyâsî parti iktidar olduğundan bu kez parti nüfuzunu kullanarak daha iyi bir göreve getirilme yol ve yöntemini ele geçiriyor. Her iki durumda da siyaset ahlâkı yara alıyor. (bak MSK md. 18, 19)

e. Genel baraj ve hesaplanması sorunu: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi (İHAM) kararına göre, baraj sorunu ve oy oranının her ülkenin kendi iç sorunudur. Doğrudan insan hakkıyla ilgili değildir. MSK md. 33'de; “**(1) Genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların % 10'unu geçmeyen partiler milletvekili çıkaramaz. Bir siyâsî parti listesinde yer almış bağımsız adayların seçilebilmesi de listesinde yer aldığı siyâsî partinin ülke genelinde ve ara seçimlerde seçim yapılan çevrelerin tümünde yüzde onluk barajı aşması ile mümkündür. (2)....(3) Yüksek Seçim Kurulu, bütün illerden bu şekilde alınan bilgilere göre, Türkiye genelinde geçerli oyların toplamını yapar ve her siyâsî partinin aldığı geçerli oy toplamını genel geçerli oy toplamına bölerek, siyâsî partilerin ülke genelinde aldığı oy yüzdesini hesaplar ve yüzde onluk barajı aşan siyâsî partilerin isimlerini il seçim kurullarına bildirir ve ilan eder. (4)....**” (MSK md. 33)

Barajlı seçim sistemimizde görüldüğü gibi, % 10'luk bir baraj vardır. Güçlü iktidar için, yasama organının bir ölçüde rahat çalışıp içinden hükümet çıkarabilmesi için böyle bir baraja gerek vardır. Ama ülkede ondan fazla partinin seçime katıldığı, uzunluğu, neredeyse metreye varan çarşaf listede yer aldığı bir vâkiadır. Bunların çoğu barajın altında kalmakta, verilen oylar sanki boşa gitmektedir. Partilerin birleşmeleri durumunda da birleşen partilerin oyları matematiksel olarak artmamaktadır. Neden? Çünkü yukarıda değinildiği gibi MSK md. 16/1. fıkrada yer verildiği gibi “(1) Siyâsî partiler anlaşarak müsterek liste halinde aday gösteremezler.” hükmü karşısında, adaylar kendi partilerinden ayrılarak bir başka parti listesinden aday olabilmekte ya da terim yerinde ise, bir ‘**hülle partisî**’ kurmaktadırlar. Tüm bunlar, seçmenler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Belirtilen % 10'luk baraj yine kalmalı ama temsilde adâletin hatırı için boşa giden oyların durumu da gözardı edilmemelidir.

Son yirmi yıldır yapılan genel seçimlerde birinci sırayı alan partinin oy oranı, ilk kez 1991 seçimlerinde, % 30'un altına düşmüştür. Siyâsî partilerin oy oranlarının sürekli olarak düşmesi sonucu, 27 Mart 1994 Yerel Seçimlerinde, ilk üç sıradaki partinin oyları % 20 dolaylarında gerçekleşmiştir. Bu gibi durumlar da toplumla partiler arasında bir çeşit ‘**güven bunalımı**’nın varlığını gösterir. Millet artık her alanda istikrar ve kendisine güven duyulur lider istemektedir. O nedenle de uygulamada iki partili siyâsî hayata, siyâsî yönetime doğru bir eğilim vardır. Böyle bir durum da belki parti otokrasisine neden olabilir. Onun da önünü almanın yolu, küçük partilerin birliktelik oluşturmalarına imkân sağlama yoludur.

Bir başka yol da **ülke milletvekilliği**dir. Ülke geneli için kabul edilen baraj sebebiyle milletvekili çıkaramayan siyasî partilere ülke genelinde aldıkları oy oranında Mecliste temsil imkânı sağlanması faydalı olacaktır. Ülke barajının, AY veya seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenmesi gerektiği savunulur. Bu çerçevede ayrıca seçim kanunlarında yer alan ve demokratik bir seçim sisteminin önünde engel olarak görülen %10'luk ülke barajının yüksekliği üzerinde de fazla durulmaz. (SDE, 2013, md. 42).

14. SİYASÎ PARTİ LİSTELERİNDE YER ALACAK ADAY BELİRLEME YÖNTEMLERİ

a) Blok liste yöntemi: Bu yöntemde seçmenlerin, kendilerine sunulan aday listelerinde hiçbir değişiklik yapma imkânları yoktur. Oyların sayımı sonu-

cunda, o çevreden ne kadar oy almışsa parti listesinde, baştan başlayarak o kadar aday seçilmiş sayılır. Blok liste usulü, seçmenlere parti listesindeki adaylarla ilgili bir değerlendirme yapma fırsatı tanımamakta, seçmen oyunu kullanırken, aslında adaylara değil, doğrudan bir partiye oy vermektedir. Sistem, uygulaması kolay olan bir yöntemdir.

b) Tercihli oy yöntemi: Seçmenler, kendilerine sunulan parti aday listesindeki adayların sırasında değişiklik yapmadan kendi tercihini, listedeki adaylar karşısına, yasanın belirlediği biçimde işaretler. Bu işaretlerden yasanın belirlediği sayının üstüne çıkanlar, en büyükten başlayarak yeniden sıralanırlar.

Bu sistem seçmene, siyasal partilerin belirlediği temsilci aday sırasını değiştirme hakkını vermektedir. Bu nedenle, demokratik bir yöntemdir. Partinin tercihleri ile seçmenin istekleri arasında bir denge sağlayabilir. Ancak, sistemin kullanılması için seçmenin çok bilinçli olması yanında, aynı zamanda adayları da yakından tanınması gerekir.

c) Karma liste yöntemi: Partilere oy verme ile kişilere oy verme arasında bir uzlaşma sağlanır. Diğer bir deyişle seçmen, kendisine sunulan değişik parti listelerindeki temsilci adaylarından dilediklerini seçerek, ayrı bir aday listesi oluşturabilmektedir. Ancak seçmen karma liste yaparken, o çevreden seçilecek toplam temsilci sayısından fazla aday belirleyemez. (Başgil, A. F., Türkiye Siyâsî Rejimi, 1957, c. 1, s. 43, 45)

15. MİLLÎ HÂKİMİYET (DEMOKRASİ) PRENSİBİ

Türkiye’de tek hâkimiyet vardır. O da millete ait bir hâkimiyettir. Millî sınırlar içerisinde yaşayan herkes bir tek hâkimiyete, onu temsil eden millî hükûmetin emrine ve kumandasına tabidir. Hâkimiyet, parçalara ayrılması kabil olmayan bir bütündür. Çünkü hâkimiyetin sahibi olan millet ve hâkimiyete sahne olan ülke birer bütündür. Millî hâkimiyet rejiminde temsil ancak vekâlet mânâsında alınabilir. Kamu hukukundaki temsil vekâlet anlamında düşünmek zorunluluğu vardır. Meclis ile halk arasındaki ilişki bir tür vekâlettir ve Meclis yahut geniş anlamıyla hükûmet halkın, Devlet işlerinde vekilidir.

Fakat buradaki vekâlet özel hukukta anlaşılan vekâletle eşdeğer değildir. Çünkü böyle bir vekâlet, hâkimiyetin parçalanmaz niteliğine ters düşer. Parçalanabilen vekâlet bugünün millî devlet ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır. Zira özel hukukun kuralları kamu hukukunun kural ve kurumlarından gâye ve sonuçta her zaman birleşmez. Özel hukukta amaç bireyseldir ve

mâlidir. Kamu hukukunda ise, millî ve siyâsîdir.

Kıscacası hâkimiyet ve temsil anlamında vekâlet denilince;

- Bu vekâlet özel değildir,
- Bu vekâlet ferdî değil millîdir.
- Bu vekâlet siyâsîdir.

Mademki, hâkimiyet hakkının sahibi millettir ve Meclis bunu sadece kullanmaya vekildir. Meclis bu hakkı Türk milleti adına kullanmaktadır. Milletvekilleri sırf kendi keyfine göre indî bir şekilde yahut bir parti veya bir zümre hesabına değil, milletin genel menfaatlarını, eğilimlerini, düşünceleri ve kanaatlerini gözönünde tutarak hareket etmeye mecburdurlar. Böyle hareket etmezse her biri millet önünde sorumludur. Yine hâkimiyet mademki, parçalanmaz, bir bütün olarak millettir, o halde Meclis, bu yetkiyi partizanca kullanamaz, muayyen bir partinin çıkarına, diğerlerinin zararına olarak kullanamaz. Çünkü Meclis, belli bir partinin değil, bütünlüğü ve birliğiyle tüm milletin temsilcisidir.

Meclisin sahip olduğu vekâlet siyasî mahiyette bir vekâlettir. O nedenle de Meclis işlerinden ve kararlarından dolayı devre içinde hesap vermekle yükümlü değildir. Devre devam ettiği sürece Meclisin taşıdığı millî güven devam ediyor kabul edilir. O nedenle de Meclisin kabul ettiği kuralların her zaman oybirliğiyle çıkacağı şartı sözkonusu değildir. Az bir çoğunlukla da çıksa bu kurallara herkesin uyma zorunluluğu vardır. Milletvekilleri de yalnızca kendilerini seçenlerin veya her hangi bir yörenin, bölgenin vekili değil, tüm milletin vekilidir. O halde bölge, sınıf, zümre kodamanlarının talimâtıyla bağlı olmayacağı gibi mensubu bulunduğu parti şeflerinin talimâtıyla da bağlı değildir. Milletvekilinin işi, ülke için hayırlı ve yararlı gördüğü her şeyi benimsemek ve savunmak, yararlı görmediklerini de reddetmek ve onlarla mücadele etmektir. Temsilî hükûmet sisteminin mantığı bunu gerektirir. Aksi halde milletvekilleri, kişiler, parti ve parti şefleri elinde bir kuklaya döner (Başgil, A. F.; Türkiye Siyasî Rejimi, 1957, c.1, s. 150-151, 157 – 159; Okandan, R.G., 1966, s. 4; Şahinoğlu, N., 1991, s. 36, 61, 79, 111-112).

Devlette her kamu hizmeti gören kimse işinden ve hizmetinden sorumludur. Devlet reisi de kamu hizmeti gören bir kimsedir. Binaenaleyh o da bir ölçüde siyasî sorumluluklar taşır. Milletvekillerinden bir kısmı, bir yörenin veya bir zümrenin dertlerini mecliste dile getirebilir ama kendilerini sadece bir yörenin yegâne temsilcisi ve savunucusu olarak göremezler. Onun işi, ülke için hayırlı ve yararlı gördüğü her şeyi benimsemek ve savunmak; yararlı görmediklerini de reddetmek ve onlarla mücadele etmektir. Temsilî hükûmet

sisteminin mantığı bunu gerektirir. Aksi halde milletvekilleri, kişiler, parti ve parti şefleri elinde bir kuklaya dönerler. Bu ise, hem millî menfaatle hem milletvekilinin millî vazife ve şerefleriyle uzlaştırılması kâbil değildir (Başgil, A. F., Türkiye Siyâsî Rejimi, 1957, c.1 s. 181 – 184; Okandan, R. G., 1966, s. 4; Şahinoğlu, N., s. 119-120, 1991).

Müslüman düşünürler, *'Allah, âdil Devlete, kâfir de olsa yardım eder ama Müslüman da olsa zâlim devlete yardım etmez. Bu nedenle 'dünya adâlet ve küfürle devam eder, fakat zulüm ve İslâmla devam etmez.'* derler. Çünkü adâlet her şeyin temeli ve ölçütüdür. Adaletle hükmetmek her zaman herkes üzerine ve her şey için gereklidir. Kısacası zulmü yok etmek ve adâleti hâkim kılmak devletin, toplumun ve bireylerin görevidir (Şahinoğlu, N., s. 251-253, 1991).

16. VESÂYETSİZ BİR DÜZEN BEKLENTİSİ

Dünya demokrasilerinin performansını ölçen uluslararası çalışmalarda Türkiye *'yarı-demokrasi'* ya da *'kısmen özgür'* ülkeler arasında gösterilmektedir. Yarı-demokrasi, genel seçimlere ve çok partili bir yapıya dayanmasına rağmen, seçilmişleri, bürokratik ya da seçkinlerden oluşan bir grup tarafından kontrol edilen demokrasidir. *'Yarı-demokrasi'* kavramı, başta siyâsî haklar olmak üzere insan haklarını demokrasiyle bağdaşmayacak ölçüde sınırlandırılan, çoğulculuğa ve katılımcılığa kısıtlı yer veren rejimleri ifade etmek için kullanılır. Türkiye'nin yarı-demokrasi olarak nitelendirilmesinde anılan faktörlerin hepsi etkili olmuştur. Zira seçilmişleri kontrol etmeye yönelik katı bir vesâyet rejimi, siyâsî haklara yönelik kısıtlamalar, siyâsî partilerin yoğun bir şekilde kapatılması ve siyâsî, dînî ve kültürel değerlerin kamusal alanda ifadesi önündeki engeller, demokrasimizin başlıca zaafı haline getirilmiştir.

Vesâyetçi anlayışın sonucudur ki, hem 1961 Anayasasında hem de halen mer'û 1982 Anayasasında en çok tartışılan hükümler siyâsî partilerin konumu, uyacakları esaslar ve siyâsî partilere uygulanacak yaptırımlarla ilgili, mesela md. 68 ve 69'dur. Anasadaki kısıtlayıcı düzenlemeler nedeniyle Türkiye'de siyaset yapmanın güçleştiği, siyâsî partilerin âdetâ birer kamu kurumu niteliğine büründüğü ve başta kapatma yaptırımı olmak üzere yaptırım kararlarının, oldukça sübjektif ölçütlere göre verilerek siyâsî teşkilâtlanma hakkı sınırlandırılmıştır. İşte bu ve benzeri durumlar Türkiye'de demokrasinin çoğulculuk standartlarının tartışılır hale gelmesine neden olmuştur.

Uluslararası belgelerde de genellikle temsil, katılım ve demokrasi gibi kavramlardan bahsedilmesine rağmen siyâsî partilerle ilgili özel hükümlere uzun

süre yer verilmemiştir. Ancak 1996 tarihli Tsatsos Raporu ve 1999 tarihli Venedik Komisyonu Raporu gibi özel raporlarda siyâsî partilerle ilgili ilkelere yer verilmiştir. Bu metinlerde de genellikle siyâsî partilerin serbestçe örgütlenme ve propaganda yapabilme hakkı ile bu hakkın sınırlandırılmasına ilişkin prensipler yer alır.

Tsatsos Raporu ve bu raporu kabul eden Avrupa Parlamentosu kararı siyâsî partilere demokrasiye, insan haklarına ve hukuk devleti ilkelerine saygı göstermek ve vatandaşların dilediği zaman parti içinde siyasal iradesini açıklayabilmesine uygun zemin hazırlamak gibi yükümlülükler sıralanmıştır. Ardından da siyâsî partilerin kendilerine tanınan ayrıcalıkları demokratik düzene karşı mücadele için kullanılmayacağı ifadesine yer verilmiştir.

'*Siyasi Partilerin Yasaklanması, Kapatılması ve Benzer Önlemler Hakkında Temel İlkeler*' başlığını taşıyan Venedik Komisyonu Raporu, siyâsî partilerin serbestçe kurulması ve vatandaşların siyâsî partilere serbestçe üye olabilmesi imkânının güvence altına alınmasına dikkat çeker. Komisyon bunu, vatandaşların hiçbir sınırlama ile karşı karşıya kalmaksızın siyâsî düşüncelere ulaşma, öğrenme ve yayma hakkı kapsamında ele almıştır. Devamında da bu hakkın ancak *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* ve diğer insan hakları sözleşmeleri kapsamında sınırlandırılabilceği belirtilmiştir.

17. 'SİYASİ PARTİLERİN YASAKLANMASI, KAPATILMASI HAKKINDA VENEDİK KOMİSYONU RAPORU

Komisyonun sunduğu Raporun en önemli hükümlerinden birisi siyâsî partilere ilişkin yasaklama ve kapatma yaptırımını ancak ve ancak şiddet kullanmayı teşvike ya da anayasal düzeni yıkmak için şiddet kullanma şartına bağlamış olmasıdır. Düzenlemede, program ve tüzüklerinde şiddeti teşvik eden, vatandaşları silahlı çatışmaya, terörizme, ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına yönlendiren siyâsî partilerin bu yaptırımla karşı karşıya kalabileceklerine değinilir. Raporda ayrıca siyâsî partilerin karar organlarının desteklenmediği süreç üyelerinin bireysel davranışları nedeniyle sorumlu tutulmamaları gerektiği de belirtilir. Son kısmında ise, kapatma ve yasaklama yaptırımlarının bu konuda başvurulacak son çare olması ve konu ile ilgili yargı kararının mutlaka âdil yargılanma ilkesine uygun olarak verilmesi gerektiği üzerinde durulur.

Binaenaleyh yeni anayasa, siyâsî partilerle ilgili yasaklayıcı ve sınırlayıcı ifadelere yer vermemeli ve yasa metinlerindeki antidemokratik hüküm ve

tanımlamalara kaynaklık etmemelidir. Mesela; 'Siyasi partiler demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Şiddete başvurmamak, şiddeti teşvik etmemek, ırkçılığı ve yabancı düşmanlığını savunmamak koşuluyla siyâsî partilerin her türlü faaliyetleri anayasanın güvencesi altındadır.' şeklindeki bir hüküm anayasa metninde mutlaka yer almalıdır.

18. SONUÇ, TESPİT VE ÖNERİLER

Seçim serbestliğinin gerçek bir anlam taşıması; seçmenlerin önüne çıkarılan alternatifler ve seçenekler arasından serbestçe bir intihapta bulunma, tercihini yapabilme iradesine sahip olmasına bağlıdır. Bu da ancak çağdaş demokratik devlette, siyasî partiler tarafından hazırlanıp oluşturulacak alternatiflerle mümkündür. Mesela bir yanda yirmi-otuz isimden oluşan bir aday listesi bir taraftan da bunlar arasından tercihte bulunma hakkı tanımak zorluklarından birisidir.

Modern demokrasi denilince vatandaş hala partiler demokrasisini anlayıp algılamaktadır. Bizde hala seçmene nasıl oy kullanacağı, partisinin listedeki yerini nasıl bulabileceği konusunda iplik endazesini (eline verilen iplik boyu ile belirleme) olduğu müddetçe orada sağlıklı demokrasi nasıl tecelli edebilir? Genel seçimlerde, seçmen sayısı yüz milyonlara varan ve oyların kullanımı ve sayım-dökümünde son derece yüksek teknolojinin kullanıldığı ve sonuçların sekiz on saat gibi kısa zamanda ilan edildiği ülkelerde bile adaylar seçimlere hile karıştırılabileceğini söylese diğer ülkelerde acaba bu durumlar, sağlıklı olarak nasıl tecelli edebilir?

Dar bölge seçim sisteminde seçmen partileri tarafından kendilerine sunulan adaylar ve de alternatif siyasal programlar arasından bir seçme yapma imkânını bulur ve oyverdiği parti iktidara geldiğinde sözkonusu programın uygulanacağına güvenebilir. Hem partisiz bir toplumda hem de merkezin gösterdiği ve oylanmak üzere gönderdiği adaylardan 'illa ki, birilerini beğenip belirleyeceksin' sisteminin uygulandığı yerlerde işte buna imkân yoktur. Böyle bir toplumda seçme hürriyetinin varolabileceği bir an için farz edilse bile seçmen, seçtiği temsilcilerin çeşitli kamu hizmetleri ve sorunları karşısında nasıl bir tutum takınacağını önceden bilemez, sağlıklı tespit ve tercihte bulunamaz.

İşte verilen bu bilgilerin sonucunda **tespit ve temenniler** de şu şekilde sıralanabilir;

• Hizip, fırka, parti, tarih boyunca hep olagelmıştır. Bunlar, artan nüfus karşısında, *doğrudan demokrasinin* uygulanamadığı ortamlarda *temsîlî demokrasinin* olmazsa olmazlarıdır. Yeter ki, dayandığı siyasî yönetim ve rejime ters düşüp, çatışma göstermesin. Başta kutsal kitabımız Kur'ândan ve şu anda uygulamadaki hukuk metinlerinden çıkarılan durum budur. Topluma rağmen kendisine göre bir şeyler yapmaya kalkışan, onu kendi hevâ ve hevesine göre yönetmeye niyetlenen partiler, temel ilkelerden, adâletten ayrılma (tunç kanunlarını uygulamaya girişme) durumunda hep meşruiyetini yitirmiştir.

• Bir genel seçim ve sonrasında temsilde adâletin tahakkuku için tercih nisbî çoğunluk ve barajlı sistem veya bir başkası hangisi olursa olsun hem parti dayanışmasına, birlikte-çokluk ilkesine hem de dar bölge seçim sistemine ortam hazırlamalıdır. Böylece pek çok oy Mecliste temsil edilmiş olur, merkezin otoritesi, hizmetin kalitesi, milletvekilleri aracılığıyla taşraya taşınır ve yayılır.

• Sağlıklı demokrasinin gerçekleşmesi için yönetenler açısından yetki karmaşasının önü kesinlikle alınmalı, millî hâkimiyeti her kim temsil ediyorsa en son karar ve icra yetkileri de onun olmalı, ona verilmelidir. Böylece hükümet edenlerin, yürütme organının itibarı da sarsılmamış olur. Siyasî sorumluluğu olmayanlara, siyasî sorumluluğu olanlar yanında ikinci dereceden ve yalnız **tenfiz yetkisi** tanınmalıdır. Bir diğer ifadeyle bürokrasi verilen emir ve talimâtı yerine getirmelidir, takdir hakkını tanınmamalıdır. Şayet bir kural koyma yani **Tefviz yetkisi** (hem kural koyma hem de uygulama yetkisinin birlikteliği) kesinlikle yürütme organında (icrada), illerde ise bu yetki en üst il yöneticisinde (mesela vâlîde) olmalıdır. Zira bizde mesela son otuz yılda anayasada yer alan kurumlar kendilerini siyasi iktidarın paydaşı görmeleri nedeniyle ki, vesâyetsiz bir düzenin gerçekleştirilmesi iyiden iyiye zorunlu hale gelmiştir. Her kesim kendisine, '*durumdan vazife çıkarır*' eğiliminde olursa, işte o zaman demokrasi kendilerince aksadığı her ortamda, kendilerini demokrasi havvârisi görür. Savunduğu demokrasiyi yine kendisi katlederek kendisince yeni bir demokrasi gerçekleştirmeye çalışır. İşte bu tür zihniyetlere artık bir son vermek kaçınılmazdır. 'Vesâyetsiz bir düzen' ifadesi, sadece '*askerî vesâyet*'ten kurtulma şeklinde algılanmamalı; yasama - yürütme - yargı erkleri dışında tüm kurum ve kuruluşlar anlaşılmalı ve bunların adları Anayasadan ayıklanmalıdır.

• Anayasada yer verilen **Devlet Tüzelkişiliği** herkesi kucaklayıcı nitelikte olmalıdır. Hâkimiyeti manevî kişiliğinde mündemiç **Meclis**, bu otoriteyi, içinden çıkardığı hükûmet eliyle tam olarak kullanılmasına destek vermelidir.

Bu durum partilerüstü bir sorundur. Şayet otoriteyi (hâkimiyeti) kullanmada icranın bir suiistimali var ise, bunun hesabını Meclise karşı ya da halk huzurunda kesinlikle verecektir. Bir başka ifadeyle hâkimiyeti kullanma ve temsil noktasında seçilmişleri, atanmışlar yanında ikinci plana düşürücü girişimlere ve yoruma müsait düzenlemeler, yeni anayasa metninde aslâ yer almamalıdır.

- Sistemlerarası (parlamenter sistem mi, başkanlık sistemi mi) tartışmasında biri savunulup diğerinin eksik yanları dile getirilirken tarihî gerçekler ikinci plana itiliyor. Mesela yaygın bir kanı şudur: *'Bu toplum 1876'danberi yapılan anayasalarda hep parlamenter sistemi benimsenmiş, toplumumuz da buna alışmıştır. O nedenle bu toplum için başkanlık sistemi yabancı ve uzaktır.'* Bunlar iyi ve güzel sözler olabilir ama koca Osmanlı Devleti de getirilen bu yeni düzenlemelerle parçalanıp sonlandırılmıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletinde, istenmeyen olaylar ve demokrasiye askerî müdahaleler parlamenter sistem döneminde olmuştur. Her on yılda bir vukubulan demokrasiyi kesme girişimleri nasıl sona erdirilebilir?

- Biz Türk kamuoyunda herkes, maalesef *'görüş benim görüşümdür, başka görüşleri aslâ kabul etmem'* mantığı ile olaylara ve sorunlara yaklaşmaktadır. Hukukta karar verilirken, özellikle de kurul halinde tartışılarak verilen karara muhalif kalanlar ve hatta muhalefet şerhi koyanlar da çoğunluğun objektif olarak verdiği karara uyacaktır. *Konsensusun* anlamı budur. Bir konuda, özellikle siyasî bir konuda, katılımcıların yüzde yüz mutabakatını sağlamak mümkün değildir. Sağlanır diyenler yalan söylüyordur. Müzakereler sonunda ülkenin ve kamunun yararı böyle bir düzenlemeyi gerektiriyorsa işte ona artık herkes uyacaktır.

- Katılımcı ve çoğulcu demokrasilerde beklenen bir husus da seçime katılan partilerin seçim ittifakı oluşturma konusunda var olan yasal engellerin kaldırılmasıdır. **Erime ve fesih sistemi** olmadan dayanışma, ittifak (birleşme ve erime değil) oluşturulabilmelidir. Fransa, Almanya, Malezya ve diğer bazı demokratik devlet ve yönetimler bunu uygulamaktadır. Hatta belirlenen sayıya ulaşamamış adaylarla ilgili olarak iki türlü bir seçim sistemi benimsebilirse çoğunluğun sesine ve yakın görüşlerin birleşmesine imkân sağlanmış olur. Barajsız Dé Hond Sistemi (Millî Bakıyye Sistemi)'nin 1963 - 1970 yılları arasında ülkeyi ne maceralara sürüklediği, o dönemleri görmüş ve yaşamış olan herkesin malumudur.

- Ülkemiz için önemli, tartışılan bir konu da; halen uygulanan *geniş seçim bölge sistemi* mi yoksa *dar bölge seçim sistemi* mi? Büyük hukukçu A. F.

Başgil ve onun gibilerin tahayyül ettikleri ve şu anda Sn. Cumhurbaşkanımızın da zaman zaman telaffuz ettikleri **dar bölge seçim sistemidir**. Barajsız yerel mutlak çoğunluk seçim sistemi demokrasimizin kalite açısından yükselmesinde daha yararlı olacağı düşünülür. Burada liderin gösterdiği adaylar yerine halkın, dar bölgenin yakından tanıdığı, bildiği adaylar öne çıkacaktır. Dar bölgeden salt çoğunlukla seçilen milletvekilinin parti genel başkanının tercihinden ziyâde o bölge seçmeninin iradesi ile milletvekili olduğu gözönünde tutulduğunda, bu yolla seçilen milletvekilleri daha rahat hareket etme imkânına sahip olacağı ve siyasal sistemin işleyişinde sistem daha demokratik sonuçlar doğuracağı umulur.

- 12 Eylül 1980 sonrasında yapılmış olup da halen uygulamada bulunan mevzûât teressübâtından (işe yaramaz kurallarından) kurtulmak kaçınılmaz hale gelmiştir. Burada tıpkı İl Genel Meclisi veya Belediye Meclisi üyeleri seçimlerinde; asıl üyeler ve yedek üyeler listelemesinde olduğu gibi, millî yasama meclisi seçimlerinde de asıl adaylar ve yedek adaylar listesi oluşturulmak suretiyle **'yedek milletvekilliği'** uygulaması da gerçekleştirilebilir. Böyle bir düzenlemeyle, iktidarı seçime zorlamak için istifa müessesesi, tehdid unsuru olmaktan çıkarıldığı gibi ülkenin de bir erken genel seçime ya da ara seçime gitme götürülmesinin önü alınmış olur. Bu uygulama halen Kuzey Batı Avrupa ülkelerinde mevcuttur.

- Ayrıca **Türkiye Milletvekilliği Kurumunun** ihdası ile de barajı aşmayan partiler için ülkede **temsilde adâlet ilkesi** gerçekleşmiş olabilir. (Rapor; TOBB'un, TESEV'in ve SDE'nin Anayasa Taslak Teklifleri, 2013)

KAYNAKÇA

Temel Kaynaklar

- BAŞGİL, A.F., (1961). Demokrasi Yolunda, Yağmur Yayınevi, İstanbul,
- BAŞGİL, A.F., (1957). Esas Teşkilat Hukuku, üç cilt İstanbul;
- BAŞGİL, A.F., (1957). Türkiye Siyasî Rejimi ve Anayasa Prensipleri, İstanbul 1957.
- El-Maverdî, Ebu'l-Hasan (1994); el-Ahkâmu's-Sultâniyye (çev. A. Şafak), 2. baskı İstanbul.
- GÖKDERE, A., (2000). Müfettişlik ve Uzmanlık Sınavlarına Giriş, Turhan Kitabevi, Ankara.
- GÖZÜBÜYÜK, Ş., (1986). Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, " S " Yayınları, Ankara

- KOCAOĞLU, M., (1998): Anayasa Hukuku, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, Kırıkkale, OKANDAN, R. G., (1966). Umumî Âmme Hukuku, İstanbul.
- ÖZOK, Ö., (2005). "Siyâsî Partiler Ve Demokrasi" Sempozyumunda yaptığı konuşmadan, 26/05/2005, İstanbul.
- SAĞLAM, F., (1999); Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları, s. 196, 1. baskı, İstanbul.
- Stratejik Düşünce Enstitüsü (SDE)'nin Anayasa Çalışmaları Taslağı md. 42, 2013.
- ŞAFKAK, A., (1977); Mukâyeseli Ceza Hukuku, Erzurum.
- ŞAHİNOĞLU, N., (1991); Sa'dîy-i Şirâzî ve İbn-i Teymiyede Fert ve Cemiyet İlişkileri, İşaret Yayınları, İstanbul.
- TEZİÇ, E., (1998); Anayasa Hukuku, Beta Yayınları, İstanbul.
- TUNCER, E., (2005); "Siyâsî Partiler Ve Demokrasi Sempozyumu", İstanbul.
- TOBB; Yeni Anayasa Çalışmaları Platform Çalışmaları Raporu, Ankara 2012.
- TESEV Raporu; 'Yeni Anayasa Sürecini İzleme Raporu -Şubat 2012- Haziran 2012, İstanbul 2012.
- SDE Anayasa Taslak Teklifleri; 'İnsan Onuruna Dayanan Yeni Anayasa Raporu', Ankara 2011 ve 2013.

Yedek Kaynaklar

- ALDIKAÇTI, O., (1973); *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, 2. Baskı, Yenilik Basımevi, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- AKGÜN, B., (2002). *Türkiye'de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi Ve Siyasal Güven*. Ankara: Nobel.
- BAYRAM, A.K., (2003), *Siyaset Teorisinde Demokratik Meşruluk ve Sorunları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniv. SBE.
- BİLGİN, M.F., (2008); "Constitution, Legitimacy and Democracy in Turkey", *Constitutional Politics in the Middle East*, Ed. Saïd Amir Arjomand, Hart Publishing, Oxford and Portland Oregon
- BORATAV, K., (2004), "Seçim çeşitlemeleri," *Yeni Dünya Düzeni Nereye*, 2 baskı, Ankara, İmge.
- ÇAHA Ö., TOPRAK M. ve DALMIŞ İ., (2008a). "Seçmenin Parti Tercihinde Rol Oynayan Faktörler: Kırıkkale Örneği". *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler*. Der. Ömer Çaha, İstanbul: Orion.
- Ç ÇAHA Ö., TOPRAK M. ve DALMIŞ İ., (2008b). "Siyasal Parti Üyelerinde Siyasal Katılım Düzeyi: Kırıkkale Örneği". *Türkiye'de Seçmen Davranışı ve Siyasal Partiler*, Der. Ömer Çaha, Ankara: Orion.
- ERDER, N. ve TÜZÜN S., (2004). *Türkiye'de Seçmen Eğilimlerinde Yeni Açılımlar (1994-2004)*. İstanbul: TÜSES.
- ERDOĞAN, M., (1997); *Anayasal Demokrasi*, 2. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GÜL, S. (2009). *Ak Parti Üsküdar Seçim Koordinasyon Merkezi Kadın Kolları Başkanı*. Söyleşi Ömer Çaha, Michelangelo Guida ve Fatih Muslu. 12 Mart.

- İNCE, Barış (2008). "Sağcı Popülizmin Yeni Bir Örneği Olarak CHP'nin Son Açılımları". *Birgün*, 7 Aralık 2008.
- ÖZBUDUN, E., (2004); *2002 Seçimleri Işığında Türk Siyasetinde Eğilimler*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- ÖZKAN, N., (2002). *Seçim Kazandıran Kampanyalar*. İstanbul: MediaCat.
- SAYDAM, A., (2009). "Prof. Dr. Tarık Yılmaz Liderlerin Hitabet Karnesini Çıkardı". *Akşam*, 30 Mart, 2009.
- ŞEKER, M., (1995). Türkiye'de Seçmenin Algılama Süreci. *Ankara: İmaj*.
- TOSUN, Gülgün E. ve Tanju Tosun (2007); "Voter Preference in İzmir from the November 2, 2002 to the July 22, 2007 Elections: Has the Election Map Altered?". *Turkish Studies* (9):
- TURAN, A. E., (2004). Türkiye'de Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi. *İstanbul: Bilgi Üniversitesi*.
- YAZICI, S., (2009); *Yeni Bir Anayasa Hazırlığı ve Türkiye/Seçkincilikten Toplum Sözleşmesine, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul*.